

Ung på trettioalet

*Många menar att livet var bättre förr
och sannolikt har de väl rätt när de anser detta.
Ty bättre är ungdomens dagar än åldrandets år,
bättre än mättningen är aptiten på livet,
bättre arbetets lycka än trötthetens ro.
Tiden själv är väl varken bra eller dålig.
Och om någon säger att livet är bättre nu
än det fordom var, så är detta även en sanning.
Det är människors tycken som utgör verkligheten.*

Alf Henriksson.

Sommaren 1930 sjöng på sista versen och det var dags att börja skolan. Min ständige lekkamrat, kusinen Valter från Solgården, var lika gammal och vi diskuterade ingående det som nu väntade oss. Något som i viss mån gjorde oss en smula ängsliga var att nu dög inte soldmålet längre, nu måste vi börja ”svenska”. Vi visste att maten på morgonen benämndes frukost och att pärenen kallades för potatis. Några större kullerbyttor på det språkliga området blev det inte för mig, vad jag kan minnas, utom en gång. Vår lärarinna, som hette Anna Maria Karlsson, frågade vad vi brukade mata småfåglarna med på vintern. Jag räckte upp handen och upplyste henne om att hemma gav vi dem spik. Något ironiskt

undrade hon om det var småspik. Sedan fick jag lära mig ett nytt ord, späck. Vilket löjligt ord tänkte jag, spik lät ju mycket bättre.

Det var inte så lätt alla gånger, ingen radio och bara soldmål i umgängeskretsen. Soldmålet är seglivat och sitter envist kvar. Fyrtio år senare försökte Bälter Anne från Utanmyra på en skolresa förgäves köpa ett päronäpple. Päronepel är som bekant soldordet för päron.

På hösten 1933 när vi gick i tredje klass hos Siri Åsberg dog en av flickorna, Jenny Danielsson från Rothagen. Hon var enda barnet och sorgen hos föräldrarna var förståeligt både svår och smärtsam. På begravningen samlades de anhöriga, släkten och övriga vänner i sorgeshuset. Enligt den tidens sed låg den bortgångna i kistan med locket avtaget, man samlades vid kistan för att ta farväl. Jenny låg med öppna ögon och det var med en skrämmande fasa som jag nalkades henne. Jenny, den snälla och något blyga flickan som vi nyss lekt med låg där nu död. Det hela verkade så ofattbart. När vi stod där vid kistan, förskrämda och bedrövade kom hennes föräldrar ut från stugan. Hennes moder skrek hjärtskärande Jenny! Jenny! och kastade sig över den avlidna dottern. Hennes man försökte förgäves att lugna henne. Några karlar drog resolut undan modern och skyndade att skruva på kistlocket. Sedan lyfte de upp kistan på en trilla, den förspända hästen sattes igång och den tunga vandringen upp till kyrkan började.

Från läktaren sjöng den stora skolkören Atterboms Tusenskönan som överraskades av för tidig vinter. Stark och mäktig löd sången. Vi som var hennes klasskamrater satt längst fram. Vid graven skulle vi sjunga Tryggare kan ingen vara. Men något eländigare i sångväg har nog sällan eller aldrig hörts. Någon sång kom inte över mina läppar, bara några ynkliga pip, rösten kände jag inte igen. För de andra var det nog likadant, flera av flickorna bara grät. Jag tänkte förtvivlat att nu blir nog Siri arg när vi sjunger så dåligt vid Jennys grav. Men i skolan nästa dag sade hon ingenting om sången, hon såg bara ledsen ut.

En lördagskväll fem eller kanske sex år senare stod jag utanför parken och hängde. Därinne var det dans, men att betala femtio öre för att komma in, när man inte lärt sig konsten att dansa, var inte lockande i en tid av konstant penningknapphet. Det gällde att ransonera de tjugofem-öringarna man råkade ha i sin ägo. Planen utanför entrén blev en slags samlingspunkt för unga pojkar som inte hade någon inkomst och för en del vuxna som höll i plånboken extra hårt. Tiden fördrevs med prat tills

Fjärde klass 1934. Sittande, fr v: Ellen Lind, Smass Anna, Dulbo Frida, Nordals Eva, Ållas Mejt, Niss Karin, Grudd Mejt, Norins Karin och Anna Erlandsson. Knästående: Nisä Anna, Flint Anna, Stunis Anna, Gubb Anna, Karin Bondesson, Hanses Kisti, Frans Rut, Smiss Frida, Masanders Anna och Ållpär Mejt. Stående: Jerk Sven, Ållanders Lennart, Mås Bror, Sol Valter, Bråmä Albin, Bond Karl, Ullup Lars, Bus Gunnar, Fyr Karl, Dunder Artur, Mas Karl och Påls Arvid. Längst bak lärarinnan Siri Åsberg. Noterbart är att av nitton flickor hette sju Anna, tre Mejt, tre Karin och två Frida.

framemot halv tolv då biljettförsäljningen i regel upphörde och då var det bara att gå in. Ett stycke från mig stod Bälter Anders från Rothagen, fadern till den bortgångna Jenny. Oron driver väl ut honom, han måste väl ha det väldigt svårt, tänkte jag. Plötsligt gick han fram till biljettluckan, strax efteråt stod han framför mig och överräckte två biljetter. Innan jag hunnit tacka hade han svängt om, skyndat fram till cykeln och trampade iväg så fort han kunde. Vad hade han i tankarna? Tänkte han, om Jenny levat - - -. Masjerk Albin blev i varje fall både glad och överraskad när jag bjöd in honom.

Mats Rehnberg kom att vistas på Sollerön under ett antal år. Han deltog i arbetet med boken Gruddbo på Sollerön. När han en vinterdag klev av bussen i Gruddbo hörde han några barn ropa: ”Sjå jänn kall.” Titta en karl. Han gick till närmaste gård för att fråga efter Lärkagården där han skulle bo, knackade på dörren men fick inget svar. Eftersom han såg att det var folk inne knackade han ytterligare några gånger. Då kom det innifrån stugan: ”Vill int du komma in så får du väl stå där å knacka.” Mats Rehnberg hade omgående kommit i kontakt med andra förut-sättningar och sedvänjor än han var van vid. Så gott som alla karlar låg borta på skogsarbete under vintern, att se en karl mitt i veckan var så ovanligt att till och med ungarna noterade det. Man knackade inte på dörren på den tiden, man klev bara på in. Att knacka ansågs tillgjort, det var väl bara gårdfarihandlare och predikanter som på detta sätt anmälde sin ankomst.

Man tog inte i hand när man råkades. Det hände väl bara efter kalas, begravnings- och bröllopsmiddagar att man tog i hand och tackade. En bortifrån kommande man kom hem till far då och då i något ärende. Han hade tagit sin hembygds sed med sig och tog i hand och hälsade när han kom, till och med på oss ungar. ”Nu kommer den där som tar i hand,” sa vi när vi såg honom ute på farstubron. Vår mor blev märkbart irriterad och undrade förtrytsamt varför den där inte kunde vara som vanligt folk. ”Kumå soon å grama,” sa hon. Undrar just vad Sol Hilda tyckt om våra dagars kramande.

I köket stod det en hink med vatten strax innanför dörren, en skopa hängde antingen på hinken eller på väggen strax bredvid. Eftersom frukosten i allmänhet bestod av salt sill och fläsk var man alltid mer eller mindre törstig. Det första som man vanligen då gjorde när man kom in, hemma eller i en främmande gård, var att gå fram till hinken och ta sig en skopa vatten. Detta var något helt naturligt att både hemfolket och de som kom på besök drack ur samma skopa. Det som inte gick åt för stunden hällde man gladeligen tillbaka. I våra dagar låter det kanske egendomligt, men säkerligen drack man då i allmänhet renare vatten än nu. Och hade någon kommit på idén att ta av sig skorna när han kommit innanför dörren, en sak som blivit så vanlig nu, hade det sannolikt blivit ”foksprat.”

En midsommar åkte jag, min bror Gunnar och kusinen Mas Olle till Åsens fäbod. Det var före de stora cykelloppens tid och inget speciellt

höll oss kvar hemma på ön. På midsommardagen gick vi ner till Svarttjärn för att pröva fiskelyckan. När vi kom fram fick vi se något helt osannolikt. På siljansnässidan av tjärnen såg vi en karl som höll på att lägga upp torv i en torkhässja. Detta på en helgdag, till och med på själva midsommardagen. Det var detta som var så otroligt, han arbetade på en helgdag. Vi hade ju hört talas om att det fanns folk som hade söndagarna på lördagarna, sjundedagsadventister, som firar lördag som helgdag. Det var nog en sådan person som vi såg, trodde vi. Mas Olle kunde också berätta att han hört att i Siljansnäs fanns det en pojke vars far hade helgdag på söndag och hans mor på lördag. På det viset fick pojken två lediga dagar. Samtidigt som vi tyckte att den pojken hade det ofattbart bra, var vi tacksamma över att vi inte bodde på ett så konstigt ställe som Siljansnäs.

Att arbeta på en helgdag på trettioalet var något mycket ovanligt, de som ändå gjorde det ansågs göra något högst opassande. Hemma hos oss hölls det styvt på att inte arbeta på helgdagar. Detta var också en genomgående inställning i de flesta hem. För mor min som var religiös, föll det sig naturligt att lyda bibelns bud att sex dagar skall du arbeta och på den sjunde skall du vila. Far visste väl att enbart arbete var varken nyttigt eller i längden effektivt. ”Se på x x,” sa han, ”han arbetar jämt, tar aldrig ledigt på en söndag, och ingen har det väl eländigare än han. Nej, akta er för att bli söndagsarbetare.” Och eftersom Mas Anders tyckte om att både läsa och att prata med folk fanns det ytterligare skäl för honom att hålla styvt på arbetsfria söndagar. Endast det nödvändiga arbetet i ladugården fick förekomma.

Att jordbrukarna måste passa finvädret är förståeligt, men nog vore det fint med litet trettiotalsanda på söndagarna. Det där med att ta ledigt på helgdagarna verkar för många vara bakvänt på något sätt. En nervös oro jagar allt fler. Finns det ingenting annat att göra går det ju alltid att ta till gräsklipparen.

Var man ledig från arbetet under söndagarna så gällde helt andra regler under vardagarna. Såg far att Gunnar och jag verkade misstänkt sysslolösa, fick vi veta att det fanns sten att bära bort från rovåkern. Och stenarna på Solleröns åkrar verkade då aldrig att ta slut. Författaren Gustaf Hedenvind-Eriksson berättar i ”En bondes dagbok” om en nybyggare i Jämtland som höll på att odla ny åkerjord. Hans pojkar hjälpte till med arbetet och när de stundom såg upp, ropade han åt dem: ”Bär

Mina grannar i Masjergården sommaren 1933. Fr v Nils, Svän Anna, Albin sittande på hästen Pelle, Masjerk Anders, Erik och Einar. Karin var på skolorsa. Det var vanligt att hästen fick vara med på familjekortet.

sten pojkar medan ni vilar er”. Så hårt var det förstås inte, men att arbeta i ett blev för många ett naturligt levnadsmönster.

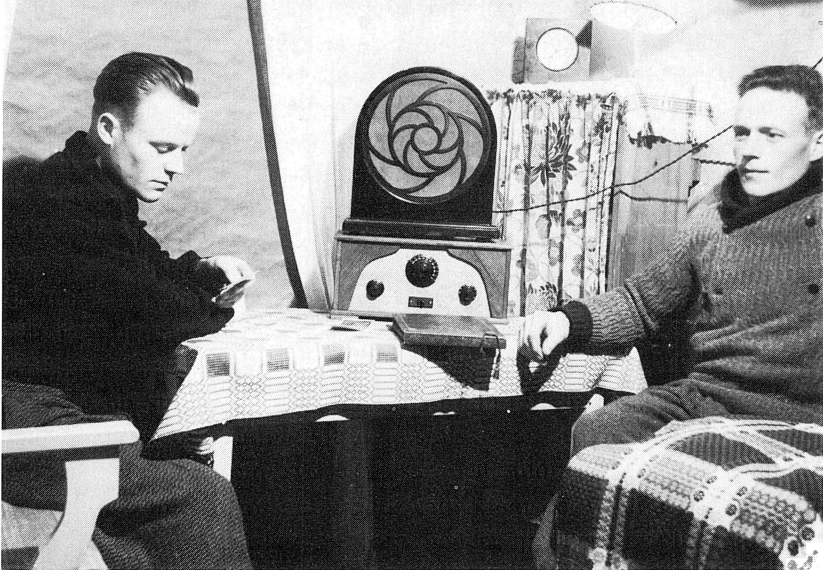
I mitten på trettioalet blev det aktuellt med en majstång i Mångberg. En stång anskaffades och tid för premiären bestämdes. Vädret hade varit vackert och stabilt en längre tid, och förväntningarna på en fin kväll i Mångberg var inte obefogade. Men på dagen för festligheterna började det mulna och på kvällen skvalade regnet ner. Det fanns ingenting annat att göra än att skjuta på festen till nästa lördagskväll. Veckan blev solig och fin, men på lördagen upprepades vädret, ösregn hela kvällen. Efter ytterligare några försök, regnet kom varje lördag som på beställning, reste man stången i ren desperation. Det regnade förstås då också. Nästa år likadant, vackert väder under veckan, regn när stången skulle resas. Man började tala om mångbergsväder. Ryss Oskar var en gång ute och affischerade om majstångsresningen när Jons Anders kom cyklande.

Han stannade för att se vad Oskar höll på att sätta upp för lappar. När han fick se vad det var fråga om blev han tvärarg och rev i: "Håller du på att sätta upp de där förbaskade regnväderslapparna nu igen, och jag som inte är klar med höskörden." Och naturligtvis blev det regn, sade Oskar och skrattade. Mångbergsväder blev ett slags begrepp, någonting man kunde lita på. Var det torrt i markerna tändes en stilla förhoppning, nu kommer säkert regnet, det blir ju majstångsresning i Mångberg. De som höll på med höskörden satte in extra energi för att bli klara före det väntade regnet.

Ibland gick Masjerk Albin och jag till missionshuset där det förekom väckelsemöten. En predikant som drog mycket folk hette Zimmergren. Han var en duktig sångare och hade en mäktig röst. Albin och jag satte oss längst bak nere vid dörren, så vi kunde slinka ut när predikanten och hans medhjälpare började att "gå i bänkarna," d v s de gick ner bland besökarna för att mera direkt påverka personerna ifråga. Missionsförsamlingen hade vad man kallar för skördetid och flera fick en ny uppfattning i andliga frågor. Zimmergren var som sagt en duktig sångare, en sång som förekom på hans repertoar hette Vill du gå med den smala väg. Den blev något av en schlager och konkurrerade på Sollerön starkt med den tidens populärmelodier Capri och Gamle Svarten. Från Masjerkgården kunde man höra Albin, som hör till den sångbegåvade Svänsläkten, glatt sjunga Visst går jag med den smala väg. Men han fortsatte, liksom de flesta av oss andra, att klampa fram på den betydligt bredare vägen.

Idrotten upptog en stor del av fritiden. Vi mätte våra krafter i alla möjliga och omöjliga grenar. På vintern när vi gick i skolan och det var töväder tävlade vi om vem som kunde kasta en snöboll högst på flaggstången. Fyr Karl från Bråmåbo träffade kulan gång på gång medan vi andra i regel kom bara halvvägs. Undrar om inte Sverige i Fyr Karl missade en större spjutkastartalang. På somrarna var det friidrott och i var eller varannan gård fanns det höjdhoppställningar. Vibergsgården var ett kärt tillhåll och där utkämpade vi från Häradsarvet spännande matcher i friidrott mot Bråmåbo och Gruddbo. Rune Svensson var redan då en ledarbegåvning och stod för flertalet av arrangemangen. På vintern var Vibergsloppet en stor tävling för oss yngre.

Regelbundet kom det gårdfarihandlare och bjöd ut sina varor. En av de första som jag minns var Pers Anders, han var visst från Vinäs och sålde "äkta" rysslandsschalar. En annan kallades för Damben och var

Håll Bror och Ryss Gustav lyssnar på radio 1935. Radion blev allmän under trettioalet och blev revolutionerande för både fritiden och kontakten med omvärlden. Foto: Gustav Nilsson.

från Nusnäs. Så var det en som gick under namnet Järnkroken, han hade mist båda händerna vid en sprängolycka och hade en järnkrok som protes för den ena handen. Han blev arg och uppträdde hotfullt om han inte fick göra någon affär. Så när far inte var hemma skyndade sig mor att köpa någon sak för att bli av med honom. Den i särklass populäraste gårdfarihandlaren var Jansson från Ryssa. Att han också hette Emil visste väl nästan ingen, det var bara Jansson. När han kom åkte kaffe pannan på och alla hade roligt och trivdes kring den pratglade Jansson från Ryssa.

Tidsperioderna växla och idolerna med dem. Dagens ungdom flockas kring och hyllar popartister av alla de slag. För ett halvt sekel sedan var det framför allt två kategorier som kunde räkna med stora beundrarskador, kraftkarlar och dragspelare. Brottaren Ivar Johansson från Norrköping var något av en nationalhjälte, olympisk guldmedaljör som han var. Sollerön gästades emellanåt av kringresande atleter, de medföljde och

uppträdde på något mindre nöjesfält eller ett enklare tivoli. En gång fick vi se den "leende Hercules," enligt reklamen en av världens starkaste män. Han vek järnstänger och hästskor, lyfte ett tjugotal fullvuxna solle-rökarlar på en gång, inte att undra på att vi blev imponerade. Dunder Carl blev så inspirerad att han anordnade en egen kraftgala på idrotts-parken. Där uppträdde bl a Bos Anton som mister Bluffman, den ende i världen som enligt reklamen försökt lyfta ett lokomotiv.

Aldrig har det väl, varken förr eller senare, funnits så många så k dragspelskungar som under trettioalet. Och de har minsann fortfarande strålglansen kvar. Villka härliga minnen ger inte namn som Calle Jularbo, Olle Johnny, Erik Franck, Andrew Walther, Karl och Erling Grönstedt, Gösta Westerlund, Jack Gill, Sövla Strand och Nisse Lind. Dessa och så Spelmanspojarna, Edit Segerstedts kapell, Sigurd Ågren och allt vad dom nu hette bidrog säkert till att den gamla dansmusiken på lör-dagskvällarna blev till ett av radions genom tiderna populäraste program. Arbetsveckan var slut, det riktigt kändes att det var lördagskväll när radion skruvades på och de härliga takterna strömmade ut från högtalaren.

Trettioalet började lida mot sitt slut. Oron ute i Europa ökade, Hitler och Stalin hade fallit i varandras armar och människorna såg med stor oro på utvecklingen. Den första september 1939 höll vi på med skörde-arbete nära hemmet. Far skar kornet med lie, mor och jag tog upp säden och band ihop den till kärvar. Fönstret stod öppet och radion på. Då kom det ett meddelande som kom oss att avbryta skördearbetet och gå närmare stugan. Från radion kom en extra nyhetsutsändning. Så meddelades det att Tyskland hade anfällt Polen. Far ropade åt Masanders Albert och Bond Maria som höll på att skära kornet på sina ägor strax väster om Budgatu. De kom skyndsamt och gemensamt hörde vi genom fönstret den skrämmande nyheten. Bond Maria närde en stilla förhoppning, att den nya världskriget inte skulle hålla på så länge som det förra, som höll på i hela fyra år.

Ett nytt världskrig var alltså en realitet. Den sista november kom kriget ännu närmare, ryssarna angrep Finland och bombade Helsingfors. De vuxna talade mycket om kriget och spekulerade om utgången. Trots de båda diktatorernas framfart närde de flesta en viss optimism och för-tröstan. Det hela kom nog att ordna sig bara U S A, eller Meriko som man sade, kom med.

Amus Erik Olsson, Gruddbo, har vintern 1939 varit bas för ett skogsarbetarlag vid Borbergs fåbod. Såsom bas var det han som tog ut avlöningarna för hela laget sedan arbetet avslutats. Här har en av köarna, Krång Anders Olsson, "Sturull Anders", Bengtsarvet, kommit för att uppbara lönen. Gästen bär enligt seden mössan på sig tills han blivit bjuden på någon förtäring. Foto: Mats Rehnberg.

Men är man bara sexton år är det mera näraliggande ting som upptar tankarna än ett världskrig. Lars Håll har frågat om jag vill hugga timmer åt honom tillsammans med hans far. Jag har tackat ja och ser fram emot en vinter i Flenarna med förhoppning men också med en viss spänning. Det skall bli första vintern som timmerhuggare, men det är som Kipling sade, en annan historia.

Mas Karl Nilsson